

Izborna apstinencija u Srbiji

JASNA MILOŠEVIĆ

Institut za političke studije, Beograd

Izorno ponašanje obuhvata dva pojma, izbornu participaciju i konkretno izorno opredeljenje. Činioci izorne participacije koji se u ovom radu analiziraju su dvojaki. Prva grupa činilaca potiče iz modela izbornog ponašanja, i spada u lične karakteristike apstinenata. To su sociodemografska obeležja, stranačka identifikacija i politički stavovi apstinenata. Rezultati pokazuju da nepostojanje stranačke identifikacije, nejasni politički stavovi i pripadnost marginalnim sociodemografskim grupama opisuju izbornog apstinenta. Postoje i situacioni činioci izorne apstinencije, određeni političkom situacijom u Srbiji. Oni čine da među apstinentima mogu biti i osobe sa jasnim političkim stavovima, identifikovane sa strankama koje su podržavale bojkot izbora.

Ključne reči: izborna participacija, sociodemografske karakteristike, stranačka identifikacija, politički stavovi.

Pojam izbornog ponašanja obuhvata: izbornu participaciju, odnosno apstinenciju i izbornu orijentaciju. Izborna participacija predstavlja odluku osobe o izlasku ili neizlasku na izbore, a izborna orijentacija vezana je za odluku birača da glasa za određenu stranku. Odluka o učestvovanju na izborima ne mora biti jasna i precizna, već osoba do poslednjeg časa može biti izorno neodlučna, može se kolebati u političkom izboru. Izborna neodlučnost međutim, ne može biti konačna, osoba se u trenutku izbora mora priključiti ili grupi apstinenata ili izbornih učesnika.

Tokom istraživanja javnog mnjenja u zemljama stabilnih demokratija formirali su se brojni modeli izbornog ponašanja (Niemi, Weisberg, 1984; Heath et al, 1985; Heath et al., 1991; Milošević, 1997) koji definišu različite faktore ključne za izbornu odluku svakog birača. Postoji dilema oko definisanja faktora ili de-

terminanti izborne participacije (tj. izborne apstinencije) i izborne orijentacije. Obično se podrazumeva da isti činioци determinišu izbornu participaciju i orijentaciju. Modeli ili pristupi u proučavanju izbornog ponašanja bave se gotovo isključivo činioциma izbornog opredeljenja. Ukoliko se pretpostavi determinisanost izborne participacije i orijentacije istim činioциma, onda modeli izbornog ponašanja mogu dati osnovne smernice za analizu apstinencije. U ovom radu činioce izborne participacije podelićemo na lične (osobine ili karakteristike pojedinca) i situacione (određene širom društvenom i političkom situacijom).

Razmotrićemo ukratko postavke tri osnovna modela izbornog ponašanja. *Sociodemografski pristup* u proučavanju izbornog ponašanja pretpostavlja da pripadnost određenim sociodemografskim kategorijama može determinisati kako specifičan politički izbor, tako i izbornu participaciju. Postoje određene sociodemografske grupe ili kategorije koje su sklonije neučestvovanju i neangažovanju u politici, odnosno izornoj apstinenciji (Berelson et al., 1966; Lazarsfeld et al., 1968; Lipset, 1969). *Model stranačke identifikacije* pretpostavlja da je identifikacija sa političkom strankom najbitniji činilac izborne orijentacije i participacije. Tako je po Kembelu (Campbell et al., 1966) glavni činilac izborne participacije stranačka identifikacija, a postoje i drugi značajni činioци izborne participacije: procena birača o stepenu neizvesnosti ishoda izbora (ukoliko je ishod izbora neizvestan, verovatnoća da će osoba na izbore izaći raste, jer je tada veći uticaj pojedinačnog glasa); zatim jasni politički stavovi i istorija glasanja, interesovanje i uključenost u politiku (zainteresovanost za izbornu kampanju, zabrinutost za ishode izbora, osećanje ispunjenja građanske dužnosti, povećava stepen izborne participacije). *Kognitivni modeli* izbornog ponašanja ukazuju na značaj neinformisanosti i neobaveštenosti o političkim pitanjima i programima stranaka za izbornu apstinenciju. Nepostojanje jasnih političkih stavova osnovni je činilac izborne apstinencije (Scarbrough, 1984; Himmelweit et al., 1985; Lewis-Beck, 1990).

Činioци izborne participacije brojni su, i ne mogu se svesti samo na one koji potiču iz modela izbornog ponašanja. Druga grupa činilaca izborne participacije može se nazvati situacionim. Postoje zemlje kao na primer Australija u kojima je glasanje obavezno i koje imaju nizak procenat apstinenata (McAlister, 1992). Postoje zemlje u kojima je dozvoljeno glasanje putem pošte, bez neposrednog prisustva biračkim mestima (neke države u SAD), čime se povećava glasanje bez prisustva, ali se ne povećava i globalna izborna participacija (Eric, 1996). Dakle, izborna pravila i kontekst u kome se izbori održavaju u velikoj meri utiču na izbornu participaciju.

Mihajlović navodi glavne uzroke apstinencije u Srbiji: neodlučnost (kao posledica unakrsnih pritisaka), apolitičnost, depolitizovanost, objektivna sprečenost, nemogućnost da se glasa za kandidata one političke stranke s kojom se građanin identifikuje (Mihajlović, 1991). Autor opisuje izbornog participanta na osnovu čega se može zaključiti ko je apstinent. Izborni participant je muškarac, pristalica neke stranke, po nacionalnosti Srbin, po zanimanju radnik ili službenik, stanovnik

velikog grada. Dakle, izborni apstinent je mlađa žena, stanovnik sela, nezainteresovana za politiku, pripadnik neke nacionalne manjine. Isti autor opisuje apstinente: "među njima svakako najveći deo su građani sa dna društvene lestvice, na ivici egzistencije, često bez legalnih prihoda, koji zbunjeni svim što se dešava nisu pokazali nikakvo interesovanje za politiku niti su u njoj mogli da vide neko svoje mesto" (Mihajlović, 1997 : 53). Navode se mahom samo sociodemografski činioci izborne participacije i apstinencije. Međutim, upravo su situacioni faktori na poslednjim izborima u Srbiji doveli do povećanog broja apstinenata¹, jer su stranke demokratske opozicije pozvale na bojkot republičkih parlamentarnih i predsedničkih izbora.

O istraživanjima

Prikažaćemo neke od osnovnih determinanti izborne participacije zasnovane na rezultatima dva istraživanja javnog mnjenja u Srbiji, izvedena u Institutu za političke studije. Prvo istraživanje je izvedeno juna 1997. godine na stratifikovanom uzorku, a drugo septembra 1998. godine na istom tipu uzorka. Veličina uzoraka je različita (prvo istraživanje obuhvatilo je 1343 ispitanika, a drugo 2506). Populacija je definisana u oba istraživanja kao biračko telo Srbije (bez Kosmeta), dakle kao skup svih građana Srbije starijih od 18 godina, koji imaju stalno mesto boravka u Republici Srbiji.

U prvom istraživanju ima malo apstinenata (4.2%) ili neodlučnih (7.7%). Dužina upitnika je verovatno dovela do velikog broja odbijanja učešća u ispitivanju i to upravo među onim građanima koji spadaju u kategoriju potencijalnih apstinenata. U drugom istraživanju se mnogo veći broj ispitanika izjasnio kao neodlučan (19.6%) ili apstinent (20.0%). Razlike u broju apstinenata između ova dva istraživanja se najpre mogu objasniti situacionim činiocima. Drugo istraživanje izvedeno je u političkoj klimi u kojoj su neke opozicione stranke počele da govore o bojkotu, a veliki broj građana razočaran sveukupnom političkom situacijom i kretanjima na političkoj sceni Srbije. Za razliku od ovog perioda, juna 1997. godine uspeh zimskih demonstracija protiv poništavanja rezultata lokalnih izbora, davao je nadu da je suštinska politička promena u Srbiji moguća i realna.

¹ Broj apstinenata u Srbiji različit je u zavisnosti od izbora. Na prvim višestranačkim izborima održanim 9. decembra 1990. godine učestvovao je 71.5% građana, što je manje nego u drugim bivšim jugoslovenskim republikama i zemljama Istočne Evrope. Razlog se može naći u bojkotu izbora od strane Albanaca, koji čine oko 12% biračkog tela. Na sledećim izborima za republički parlament održanim 20. decembra 1992. godine učestvovalo je 70% birača. Na trećim izborima (19. decembar 1993. godine) broj apstinenata povećava se, na 38.7% biračkog tela (Mihajlović, 1997). Na poslednjim predsedničkim izborima (21. decembra 1997. godine) broj apstinenata značajno je povećan (Vreme br. 375). U drugom krugu prvih predsedničkih izbora izašlo je 48.97%, a u prvom krugu ponovljenih predsedničkih izbora, prema zvaničnom iskazu Republičke izborne komisije, izašlo je 50.98% upisanih birača. Uočljiv je dakle veliki porast izborne apstinencije u Srbiji.

1. Izborna apstinencija iz ugla sociodemografskog pristupa

Demografske varijable čiji se uticaj na izbornu participaciju posmatra su pol, socijalni status, starost, obrazovanje (prema Schram, 1991). Pokazalo se da žene rede glasaju od muškaraca, da izborna participacija raste sa starošću (pedesetogodišnjaci češće glasaju od mlađih osoba), kao i sa pripadnošću višim socijalnim grupama. Uticaj navedenih sociodemografskih varijabli Schram objašnjava socijalnim pritiskom. Članovi sindikata, političkih stranaka i profesionalnih organizacija češće učestvuju na izborima upravo zbog jačeg socijalnog pritiska. Isto se može zaključiti i za osobe koje redovno idu u crkvu, a koje češće izlaze na izbore. Rezultati međutim ne daju jasne podatke o najvažnijem činiocu izborne apstinencije, koji bi bio dominantan u većini istraživanja. Schram navodi da su u savremenim analizama najsnažnije korelacije pronađene između pripadnosti određenoj političkoj stranci, starosti i izborne apstinencije. Izborna participacija je viša među starijim osobama i članovima političkih stranaka. Najmanje značajne korelacije su između klasne pripadnosti i izborne apstinencije. Autor zaključuje da izborna participacija zavisi od sociodemografskih obeležja kao što su pol, visina ličnog dohotka, obrazovanje, klasna pripadnost, religioznost, članstvo u političkim strankama i stranačke identifikacije, starosti (Schram, 1991). Drugi autor, navodi da postoji povezanost između zaposlenja i apstinencije, kao i između klasne pripadnosti i apstinencije (pripadnici više klase u manjoj meri apstiniraju od izbora). Poljoprivrednici u manjoj meri izlaze na glasanje (Denver, 1994). Najveća povezanost sa izbornom participacijom po Denveru, je nacionalna pripadnost. Naime, građani Velike Britanije, rođeni u Pakistanu ili bilo gde van Britanije, u značajno manjoj meri izlaze na izbore i na njima učestvuju. Brojni autori u Srbiji naglašavaju da je nacionalnost najvažnija determinanta izborne participacije. Smer njenog uticaja je isti kao u Velikoj Britaniji. Naime, Srbi i Crnogorci su tipični izborni participanti. Osobe koje ne pripadaju većinskoj naciji u jednoj zemlji, u manjoj meri glasaju na izborima (Albanci na Kosmetu bojkotuju izbore od početka uvođenja višestranačkih izbora 9. decembra 1990. godine).

Sociodemografski pristup u izučavanju izborne apstinencije je dominantan pristup u Srbiji. Rezultati istraživanja javnog mnjenja ne daju potpuno jasne podatke o činiocima izborne apstinencije, ali postoje neke pravilnosti. Najvažnija sociodemografska determinanta izborne apstinencije je nacionalnost (Sajc, 1996). Izborni neodlučni i apstinenti najčešće su Jugosloveni, nacionalno neopredeljeni i pripadnici nacionalnih manjina, dok su izborni participanti najčešće osobe jasno nacionalno opredeljene kao Srbi ili Crnogorci. Druga sociodemografska karakteristika manje značajna za opisivanje izbornih apstinenata i neodlučnih je starost ispitanika (broj apstinenata se smanjuje sa porastom broja godina). Tako je 14% apstinenata među ispitanicima do 29, i preko 60 godina starosti. Najmanji procenat apstinenata (11%) je u grupi od 30 do 39 i u grupi od 50 do 59 godina starosti. Pol je takođe važna varijabla: žene češće od muškaraca pripadaju kategoriji apstinenata i neodlučnih. Posebno je velika razlika između žena i muškaraca u odnosu na

izbornu neodlučne ispitanike (od ukupnog broja u jednom istraživanju, 17% muškaraca je izbornu neodlučno, u odnosu na 24% žena). Školska sprema utiče na izbornu participaciju u okvirima već dobro utvrđenog trenda. Spremnost visoko obrazovanih ljudi da iskoriste svoje biračko pravo mnogo je veća od spremnosti srednje i više obrazovanih (6% visoko obrazovanih ispitanika, nasuprot 11% srednje ili niže obrazovanih ispitanika spada u kategoriju apstinenata). Radni status pokazuje da su u najvećoj meri izborni apstinenti učenici (16.67%) i zaposleni u privatnom sektoru (ili privatnici - 20%), a u najmanjoj meri penzioneri (2.67%) i domaćice (2.47%). Materijalno stanje takođe pokazuje da grupa sa nižim dohotkom u najvećoj meri čini grupu izbornih apstinenata. Slične podatke o povezanosti radnog statusa i apstinencije navodi i Branković (Branković, 1995). Najveći procenat izbornih apstinenata je među kategorijama nezaposlenih (14%) i domaćica (15%), i među građanima sa najnižim dohotkom (10%).

U Tabeli 1 prikazane su sve statistički značajne korelacije između izborne apstinencije i sociodemografskih obeležja ispitanika u dva istraživanja. U prvom istraživanju značajna je povezanost između izborne apstinencije i pola, zanimanja i urbanizovanosti sredine u kojoj ispitanik živi. U drugom istraživanju pored ovih pojavljuju se uzrast, materijalna situacija u domaćinstvu i obrazovanje kao značajna obeležja ispitanika². Nacionalnost koja je najznačajnija varijabla ne samo u istraživanjima u Srbiji već i u zapadnoj Evropi, nije značajno povezana sa izbornom participacijom. Razlog je najverovatnije mali broj ispitanika pripadnika nacionalnih manjina koji su zastupljeni u oba istraživanja.

Tabela 1: Povezanost izborne apstinencije i sociodemografskih obeležja

Sociodemografska obeležja	1998. godina (uzorak 2506)	1997. godina (uzorak 1343)
Uzrast	.128 p<.001	*
Pol	.087 p<.001	.126 p<.001
Obrazovanje	.107 p<.001	*
Zanimanje	.213 p<.001	.171 p<.001
Urbanizovanost sredine	nema podataka	.089 p<.05
Prosečna primanja	.095 p<.001	*

* nije statistički značajno

² Formulacije pitanja u dva istraživanja nisu iste, te je uporedljivost podataka samo uslovno moguća.

Rezultati oba istraživanja potvrđuju da u politici aktivnije učestvuju muškarci. Česta su istraživanja u svetu koja ukazuju na manju izbornu participaciju žena, ali i na njihovo češće prihvatanje političkog konzervativizma i ideja političke desnice (Vaus, McAlister, 1989). Ova pojava se obično objašnjava specifičnom i strože definisanom ulogom žene u društvu, njenom većom religioznošću, i redom participacijom na tržištu rada (čime je žena određena da bude kod kuće, bez stvarnih kontakata sa realnim društvenim procesima i promenama). Zanimanje je statistički značajan činilac izborne participacije. Najviše izbornu neodlučnih je u kategoriji nezaposlenih i domaćica, zatim u kategoriji studenata čime se potvrđuje ranije utvrđen trend. Penzioneri, radnici i poljoprivrednici u najvećoj meri učestvuju na izborima, što znači da su jasno izbornu opredeljeni. Zanimanje osobe u velikoj meri je određeno školskom spremom tj. obrazovanjem, a ova varijabla je u drugom istraživanju (izvedenom 1998. godine) značajan činilac izborne participacije. Urabnizovanost sredine u kojoj ispitanik živi značajna je demografska varijabla koja nije često analizirana u istraživanjima.

Da rezimiramo, neke sociodemografske karakteristike ispitanika su statistički značajno povezane sa izbornom apstinencijom. To su pol, zanimanje, urbanizovanost sredine u kojoj ispitanik živi, obrazovanje, uzrast i materijalna situacija. Smer uticaja ovih varijabli na izbornu apstinenciju ne razlikuje se od već utvrđenih trendova u dosadašnjim istraživanjima u Srbiji. Povezanost postoji ali se ona ne može objasniti samo navođenjem sociodemografskih varijabli. Da bi se objasnilo zašto pojedine grupe ljudi homogene po izvesnim sociodemografskim obeležjima češće ili ređe učestvuju na izborima moraju se u analizu uključiti i konstrukti koji izlaze iz okvira sociodemografskog modela izbornog ponašanja. Najčešće se povezanost izborne participacije i sociodemografskih grupa objašnjava nekim specifičnim emotivnim ili kognitivnim (interesnim) karakteristikama samih grupa, primenom konstrukata iz drugih modela izbornog ponašanja koje ćemo opisati.

2. Izborna apstinencija iz ugla modela stranačke identifikacije

Po modelu stranačke identifikacije osobe koje nisu identifikovane sa političkom strankom neće izaći na izbore. Spremnost da se na izborima učestvuje zavisi od stepena psihološke identifikacije sa nekom političkom strankom. Ukoliko identifikacija sa strankom postoji, osoba će participirati u izbornom procesu, tako što će podržati stranku sa kojom je identifikovana³. Neka istraživanja pokazuju da je najvažnija varijabla koja utiče na izbornu participaciju stepen stranačke

³ Stranačka identifikacija je u oba istraživanja definisana kao osećanje simpatije ili nesimpatije, emotivne vezanosti ili odbojnosti prema nekoj stranci tokom dužeg vremenskog perioda (od početka devedesetih do danas). Operacionalizovana je preko sledećeg pitanja: "Ljudi imaju različita osećanja prema različitim političkim strankama, bez obzira za koju stranku glasaju. Možete li mi reći kakva su Vaša osećanja prema svakoj od dole navedenih stranaka? Počnimo sa SPS - da li Vam je ta stranka izrazito simpatična, uglavnom simpatična, uglavnom nesimpatična ili izrazito nesimpatična?"

identifikacije (Butler, Stokes prema Denver, 1994). Batler i Stouks navode da na izborima učestvuje 64% izrazito stranački identifikovanih osoba, 54% delimično stranački identifikovanih i 39% ne mnogo identifikovanih. I drugi istraživači dolaze do sličnih podataka (Crewe prema Denver, 1994). Osobe koje redovno glasaju tokom dužeg vremenskog perioda, u 84% slučajeva su izrazito, u 74% delimično, u 54% ne mnogo stranački identifikovane.

Izborni apstinenti i neodlučni ispitanici najčešće nemaju intenzivna osećanja ni prema jednoj političkoj stranci. U tabelama 2 i 3 možemo pratiti stepen stranačke identifikacije među izbornim apstinentima i neopredeljenim ispitanicima. Procenat izrazito stranački identifikovanih apstinenata i neopredeljenih ispitanika je veoma nizak u oba istraživanja. Oko polovine ispitanika koji pripadaju kategoriji apstinenata i neopredeljenih nema nikakvu identifikaciju prema stankama koje su ispitivane.

Tabela 2: Stranačka identifikacija neopredeljenih⁴ (jun 1997. i septembar 1998. godine)

neopredeljeni	ni simpatična ni nesimpatična		delimično simpatična		izrazito simpatična	
	godina					
	'98	'97	'98	'97	'98	'97
SPS	47.8%	41.7%	8.1%	10.7%	0.8%	1.0%
SPO	45.4%	31.7%	6.1%	13.5%	0.8%	1.0%
DS	53.2%	49.0%	9.3%	23.1%	0.6%	1.0%
DSS	60.8%	51.0%	9.5%	30.4%	1.1%	3.9%
SRS	48.2%	35.6%	9.7%	23.1%	2.1%	4.8%
GS	51.6%	51.0%	5.1%	8.8%	1.7%	1.0%
JUL	43.0%	40.8%	4.6%	8.7%	1.0%	1.0%

Među neopredeljenim ispitanicima znatno je veći procenat onih koji su delimično identifikovani sa nekom strankom (Tabela 2) nego među apstinentima (Tabela 3). Ispitanik koji je neopredeljen u trenutku ispitivanja ipak može odlučiti da na izbore izađe i podrži neku stranku. Iako je najveći procenat neopredeljenih u kategoriji onih koji nisu identifikovani ni sa jednom strankom, nije zanemarljiv ni procenat onih koji su delimično identifikovani sa Srpskom radikalnom strankom (9.7% u drugom istraživanju i 23.1% u prvom), sa Demokratskom strankom Srbije (9.5% u drugom i 30.4% u prvom), sa Socijalističkom strankom Srbije (8.1% u drugom i 10.7% u prvom). Izrazito pozitivna identifikacija među neopredeljenima nije zastupljena u velikoj meri (u većini slučajeva ona je manja od 1%).

⁴ U tabelama 2 i 3 izostavljeni su podaci o delimičnoj i izrazito negativnoj identifikaciji apstinenata i neopredeljenih, zbog jasnijeg prikaza.

Tabela 3: Stranačka identifikacija apstinenata (jun 1997. i septembar 1998. godine)

apstinenti	ni simpatična ni nesimpatična		delimično simpatična		izrazito simpatična	
godina	'98	'97	'98	'97	'98	'97
SPS	24.5%	34.5%	3.1%	9.1%	1.6%	1.8%
SPO	25.9%	32.7%	5.1%	7.3%	1.3%	3.6%
DS	37.4%	44.6%	5.1%	14.3%	1.3%	3.6%
DSS	38.1%	39.6%	9.7%	19.6%	1.3%	3.6%
SRS	28.0%	29.6%	6.9%	18.5%	3.3%	3.7%
GS	33.8%	38.9%	6.1%	14.8%	1.9%	1.9%
JUL	30.1%	32.7%	2.7%	9.1%	1.5%	1.8%

Slični zaključci mogu se izvesti i za grupu apstinenata (Tabela 3). Mali je procenat izrazito identifikovanih apstinenata, dok je nešto veći procenat delimično identifikovan sa nekom političkom strankom. Situacioni činioci i celokupna politička atmosfera u Srbiji u 1998. godini mogu relativizovati pretpostavke modela stranačke identifikacije. Činjenica da su neke političke stranke aktualizovale bojkot kao oblik političke borbe, doveo je do promene personalnih karakteristika apstinenata. U Srbiji usled poziva na bojkot izbora, postoji određen broj apstinenata koji su izrazito pozitivno identifikovani sa političkim strankama koje bojkotuju izbore. To se vidi u procentu izrazito identifikovanih sa strankama koje podržavaju bojkot u drugom istraživanju 1998. godine. Izrazito i delimično identifikovanih apstinenata sa Demokratskom strankom Srbije ima 11%, a 6.4% identifikovanih sa Demokratskom strankom, sa Građanskim savezom Srbije 8% apstinenata (Tabela 3).

3. Izborna apstinencija iz ugla kognitivnih modela

U celini, svi kognitivni modeli su saglasni da je izborna ponašanje interesni akt (Downs, 1957; Himmelweit et al., 1985; Lewis-Beck, 1990). Dakle, izborni participant glasa za onu stranku koja po njegovom mišljenju na najbolji način zadovoljava lične interese. U kognitivnim modelima nema mesta za ekspresiju osećanja, već je (pre svega ekonomski) interes presudan za izbornu participaciju i izbornu opredeljenje. Osnovni činilac izborne apstinencije je nezainteresovanost za politička pitanja, tj. apolitičnost i nepostojanje jasnih političkih stavova. Tako Mihajlović kaže: "Na izbore se neće izaći kako zbog apolitičnosti, tako i zbog neodlučnosti, nerazumevanja novog tipa izbora, ideološkog neprihvatanja višestrančkih izbora kao svojevrsnog oblika depolitizacije, zbog slabe ponude stranaka..."

(Mihajlović, 1991, 36). Uticaj kognitivnih činilaca izborne apstinencije može se proveriti preko procenta "neodgovora" apstinenata i neopredeljenih na razne grupe političkih pitanja (tabele 4 i 5). Pretpostavlja se da je uzrok političkog neizjašnjavanja (operacionalno - velikog broja neodgovora na pitanja postavljena u upitniku) nepostojanje jasnih i konzistentnih političkih stavova.

Tabela 4: Procenat "neodgovora" na grupe političkih pitanja kod izbornog neodlučnih, apstinenata i učesnika u izborima (juni 1997. godine)

Grupe političkih pitanja	Izorno opredeljeni	Neodlučni	Apstinenti
Pitanja o privatizaciji	43.4%	41.3%	42.9%
Pitanja o demokratiji	14.3%	30.8%	26.8%
Zadovoljstvo radom vlade	20.0%	38.5%	41.1%
Pitanja o ekonomskoj situaciji	8.2%	18.3%	12.5%
Pitanja o zapadnim zemljama	12.9%	33.7%	33.9%
Nacionalna pitanja	29.1%	42.3%	33.9%

Postoji veliki broj izbornih apstinenata i neopredeljenih ispitanika koji nisu odgovorili na politička pitanja postavljena u istraživanju izvedenom 1997. godine (Tabela 4). Broj neodgovora na politička pitanja među neodlučnima i apstinentima, veći je od broja neodgovora među izorno opredeljenim ispitanicima. Neopredeljeni ispitanici i apstinenti nemaju jasne političke stavove, često odgovaraju da nisu razmišljali o politici ili da ne znaju da odgovore na specifična politička pitanja. Tako npr. 41.1% apstinenata i 38.5% izorno neodlučnih ne odgovara na pitanja o tome kako vlast rešava probleme inflacije, nezaposlenosti, kriminala, korupcije, političke nestabilnosti... Na pitanja o nacionalnom problemu, takođe veliki broj apstinenata i neodlučnih nema odgovor. Na grupu pitanja o prihvatanju demokratskih principa ne odgovara 30.8% neopredeljenih i 26.8% apstinenata. Apstinenti i neopredeljeni u ovom slučaju predstavljaju homogenu grupu, jer je procenat neodgovora na politička pitanja kod obe grupe visok, a kod grupe izorno opredeljenih je nizak.

Tabela 5: Prosečni procenat neodgovora na grupe političkih pitanja kod izbornog neodlučnih, apstinenata i učesnika u izborima (septembra 1998. godine)

Politička pitanja	Opređeljeni	Neopređeljeni	Apstinenti
Procena ekonomske situacije	4.7%	6.5%	8.6%
Procena političke situacije	5.7%	11.0%	10.6%
Poverenje u institucije sistema	5.7%	8.4%	12.8%
Različita rešenja za Kosovo	17.4%	26.4%	28.0%
Značajnost nacije	4.8%	4.3%	5.6%

Slični trend većeg neodgovaranja na politička pitanja izbornog neopređenih i apstinenata nastavljen je i u drugom istraživanju septembra 1998. godine (Tabela 5). Osobe koje ne izlaze na izbore posebno ne žele da procenjuju političku i ekonomsku situaciju u Srbiji, da daju iskaze o sopstvenom poverenju u institucije sistema. Tako se preko 10% i apstinenata i neopređenih ispitanika u drugom istraživanju ne izjašnjava o proceni političke situacije u Srbiji, dok preko 25% njih ne želi da daje različita rešenja za pitanje Kosova.

4. Situacioni faktor kao činilac izborne apstinencije

Pod uticajem specifičnih političkih okolnosti u Srbiji i bojkota izbora od strane pojedinih političkih stranaka, možemo pretpostaviti da neki apstinenti i neopređeljeni imaju jasne političke stavove, koje su spremni da iskažu u upitniku. U Tabeli 6 prikazana je značajnost razlika između odgovora učesnika i neučesnika na izborima na razna politička pitanja (istraživanje izvedeno 1998. godine). Ukoliko imaju jasne političke stavove neopređeljeni i apstinenti zastupaju značajno različita politička gledišta od izbornih participanata. Postoji grupa apstinenata i neopređenih koji se samo uslovno mogu nazvati apolitičnim, imaju jasne političke stavove različite od stavova političkih participanata. Ova grupa ispitanika podržava opozicione stranke, i po tome se razlikuje od izbornih participanata koji podržavaju stranke koje učestvuju u raspodeli vlasti (SPS, SRS, SPO). Jedino pitanje po kojem se dve grupe (participanata i apstinenata) ne razlikuju je pitanje rešenja za Kosovo, što govori o važnosti tog problema i homogenizaciji javnog mnjenja u Srbiji u odnosu na njega. Da li je to još uvek tako, posle rata koji se desio, potrebno je proveriti.

Tabela 6: Značajnost razlika srednjih vrednosti odgovora na politička pitanja među učesnicima i neučesnicima na izborima (septembar 1998. godine)

	Opredeljeni	Apstinenti Neopredeljeni
Procena ekonomske situacije	3.41	3.76 *
Procena političke situacije	3.34	3.71 *
Poverenje u institucije sistema	2.86	3.20 *
Različita rešenja za Kosovo	razlika nije značajna	
Značajnost nacije	2.36	2.66 *

* $p < 0.001$

Može se pretpostaviti da je na poslednjim izborima postojao određeni broj apstinenata sa jasnim političkim stavovima koji su podržali ideju bojkota. Njihove karakteristike, kako kognitivne tako i emotivne, razlikuju se od obeležja apstinenata čija odluka da ne učestvuju na izborima nije bila vođena aktivnim podržavanjem bojkota i stranaka antiizbornog bloka, već apolitičnošću. Jedna je grupa učesnika u izbornom procesu koja ima jasne političke stavove. Druga grupa apstinenata ima jasne političke stavove i identifikaciju sa strankama koje podržavaju bojkot, i ne može se smatrati apolitičnom, jer predstavlja potencijalne simpatizere stranaka demokratske orijentacije. Treća grupa apstinenata politički je nezainteresovana i neinformisana, bez identifikacije sa političkim strankama.

Završno razmatranje

Teško je odrediti koji bi se od navedenih činilaca izborne apstinencije mogao smatrati presudnim. Izborni apstinenti i neopredeljeni se mogu opisati (socio-demografskim obeležjima) kao mlade osobe ženskog pola, domaćice ili nezaposleni, stanovnici urbanih sredina, nižeg obrazovanja i nižih materijalnih primanja, bez identifikacije sa političkim strankama (stranačka identifikacija), nezainteresovani za politiku i političke probleme (kognitivni činiooci), ili kao potencijalni simpatizeri stranaka grupisanih oko ideje bojkota (situacioni činiooci). Varijable kojima se opisuju izborni apstinenti nisu međusobno nezavisne. Manje obrazovane, žene bez stalnog zaposlenja, sa nižim ličnim dohodcima su obično manje zainteresovane za politiku. Manja zainteresovanost za politička zbivanja i društvene procese u celini, operacionalizuje se kroz veći broj neodgovora na politička pitanja, kao i veći broj odbijanja da se uzme učešća u istraživanju. Ukoliko osobe nemaju informacija o političkim strankama, ne mogu se sa njima ni identifikovati. Neki društveni činiooci, posebno organizovan bojkot kao specifična strategija političke borbe, mogu dovesti do promena u personalnim karakteristikama apstinenata.

Tako među stabilnim i potencijalnim apstinentima (neopredeljeni) možemo naći i izrazito identifikovane sa strankama tzv. demokratske opozicije, sa jasnim političkim stavovima.

U Tabeli 7 dati su procenti korektne klasifikacije izborne apstinencije diskriminativnom analizom u kojoj su nezavisne varijable različite. Prvo su (red A) kao nezavisna varijabla korišćeni svi politički stavovi iz istraživanja septembra 1998. godine, zatim je kao nezavisna varijabla u diskriminativnu analizu uključena stranačka identifikacija (red B) i na kraju sociodemografska obeležja (red C). Najveći procenat korektne klasifikacije izbornih apstinenata moguće je na osnovu poznavanja stranačke identifikacije ispitanika. Najmanje je tačna diferencijacija apstinenata na osnovu sociodemografskih obeležja, dok je nešto jasnija klasifikacija na osnovu političkih stavova. Nepostojanje stranačke identifikacije tj. afektivne vezanosti najjasnije diferencira izborne apstinate, odmah potom nejasni politički stavovi, a tek na kraju specifična sociodemografska obeležja.

Tabela 7: Procenat korektne klasifikacije izbornih apstinenata i apstinenata diskriminativnom analizom (septembar 1998. godine)

Nezavisne varijable	Izorno opredeljeni	Apstinenti i neodlučni	Total
A. Politički stavovi	88.0 %	26.0 %	66.2 %
B. Stranačka identifikacija	75.2 %	36.4 %	59.1 %
C. Sociodemografska obeležja	89.1 %	16.8 %	59.9 %

Većina sociodemografskih varijabli nije značajna za objašnjenje izborne participacije. Pol, urbanizovanost sredine u kojoj ispitanik živi, zanimanje, uzrast, obrazovanje i materijalna situacija su sociodemografska obeležja značajno povezana sa izbornom apstinencijom u istraživanjima. Među apstinentima i neopredeljenima uglavnom ne postoji izrazito pozitivna identifikacija sa nekom strankom, niti jasno definisani politički stavovi. Specifične političke okolnosti u Srbiji, tj. bojkot izbora od strane pojedinih političkih stranaka dovele su do izvesne promene u ličnim karakteristikama apstinenata. Stvorena je jedna grupa apstinenata koji su delimično identifikovani sa strankama i imaju jasne političke stavove.

Koje su karakteristike apstinenata danas, da li apstinencija obuhvata širi segment društva nego što je to bilo pre godinu dana? Da li politička apatija i osećanje političke nemoći uvećava broj apstinenata? Da li je protekli rat ostavio traga na politički život Srbije i uverio apstinate da je politika van njihovog uticaja? Izbori koji su pred nama odgovoriće na postavljena pitanja.

Reference

- Berelson, B., Lazarsfeld, P., McPhee, W. (1966): *Voting*, Chicago & London, The University of Chicago Press.
- Branković, S. (1995): *Serbia at War With Itself*, Beograd, Sociological Society of Serbia.
- Butler, D., Stokes, D. (1983): *Political Change in Britain* (The Evolution of Electoral Choice), Second Edition, London, Macmillian Press.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W., Stowes, D. (1966): *The American Voter*, University of Michigan, New York, John Wiley & Sons.
- Denver, D. (1994): *Elections and Voting Behaviour in Britain*, New York, Harvester, Wheatsheaf.
- Downs, A. (1957): *An Economic Theory of Democracy*, London, Harper and Row.
- Eric, O. (1996): The Effects of Eligibility Restrictions and Party Activity on Absentee Voting and Overall Turnout, *American Journal of Political Science*, 2, 498-513.
- Heath, A., Jowell, R., Curtice, J. (1985): *How Britain Votes*, Oxford, Pergamon Press.
- Heath, A., Curtice, J., Evans, G., Jowell, R., Field, J., Witherspoon, S. (1991): *Understanding Political Change*, Oxford, Pergamon Press.
- Himmelweit, H., Humphreys, P., Jaeger, M. (1985): *How Voters Decide*, London, Open University Press.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. (1968): *The Peoples Choice*, New York & London, Columbia University Press.
- Lewis- Beck, M. (1990): *Economics and Elections*, The Major Western Democracies, Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- Lipset, S. (1969): *Politički čovek*, Beograd, Rad.
- McAllister, I. (1992): *Political Behaviour: Citizens, Parties and Elites in Australia*, Melbourne, Longman Cheshire.
- Mihajlović, S. (1991): Izbori 90: Mnjenje građana Srbije, Mihajlović, S. (Ur.): *Od izbornih rituala do slobodnih izbora*, Beograd, Institut društvenih nauka.
- Mihajlović, S. (1997): Političke stranke u izborima za republički parlament, u knjizi Goati, V. (Ur.): *Partijski mozaik Srbije 1990 - 1996*, Beograd, Beogradski krug i AKAPIT.
- Milošević, J. (1997): Osnovni pristupi u proučavanju izbornog ponašanja, *Psihologija*, 3, 279-295.
- Niemi, R., Weisberg, H. (1984): *Controversies in Voting Behavior*, Washington D.C., CQ Press.
- Sajc, A. (1996): Socio-demografske karakteristike izborna neodlučnih i apstinencija u Srbiji 1990 - 1993., *Sociologija*, 2, 195-223.
- Scarborough, E. (1984): *Political Ideology and Voting*, An explanatory study, Oxford, Clarendon Press.
- Schram, A. (1991): *Voter Behaviour in Economics Perspective*, Berlin, Heidelberg, Springer - Verlag.

Vaus, D., McAlister, I. (1989): *The changing politics of women: Gender and Political Alignment in 11 Nations*, Glasgow, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde.

Vreme br. 375, 27. decembar 1997. godine, "Kako je Milutinović pobedio", 6.

Abstinance from Elections in Serbia

JASNA MILOŠEVIĆ

Election-related behavior in Serbia comprises two concepts: participation in elections and the actual vote. The analyzed factors of participation in elections can be divided into two groups. The first is derived from the model of election-related behavior, implying the personal characteristics of absentees. These are sociodemographic features, party identity and political attitudes of absentees. The results show that lack of adherence to a party, ambiguous political attitudes and adherence to marginal sociodemographic groups characterize an electoral absentee. Some situational factors of electoral abstinence defined by political situation in Serbia have also been recognized. Thus, the group of absentees include also individuals with well-defined political attitudes, followers of parties that advocated boycott of the elections.

Key words: participation in elections, sociodemographic characteristics, party identity, political attitudes.

Выборная абстиненция в Сербии

ЯСНА МИЛОШЕВИЧ

Выборное поведение включает в себе два понятия: выборное участие и конкретное выборное определение. Факторы выборного участия, которые являются предметом анализа в данной работе, двойкие. Первая группа факторов коренится на модели выборного поведения, и принадлежит к личным характеристикам абстинента. Это социодемографические признаки, партийная идентификация и политические воззрения абстинента. Полученные результаты показывают, что отсутствие партийной идентификации, неопределенные политические воззрения и принадлежность к маргинальным социодемографическим группам характеризуют выборного абстинента. Существуют и ситуативные факторы выборной абстиненции, которые определяются политической обстановкой в Сербии. Они способствуют обстановке, суть которой заключается в том, что среди абстинентов могут появиться и личности, имеющие ясные политические воззрения, которые идентифицируются с партиями, поддерживающими бойкот выборов.

Ключевые слова: выборное участие, социодемографические характеристики, партийная идентификация, политическое воззрение.